

GRZEGORZ RYŻEWSKI

Narodowy Instytut Dziedzictwa OT Białystok

Od Grobickich do Szmigielów. Założenie dworskie w Grodzisku (obecnie Podgrodzisk). O wartościach historycznych obiektu

Słowa kluczowe: założenie dworsko-ogrodowe, park, dwór, folwark, Grodzisk, majątek, ruiny dworu, Olszanka, Suchowola, ekonomia grodzieńska, leśnictwo nowodworskie, klucz grodziski, Grodzieńszczyzna, powiat sokólski, Grobiczcy, Baehrowie, Dejszowie, Szmigielowie

Key words: manor and garden complex, park, manor house, farmstead, Grodzisk, estate, manor ruins, Olszanka, Suchowola, Grodno economy, Nowy Dwór forestry, Grodzisk estate group, Grodno region, Sokółka County, the Grobicki family, the Baehr family, the Dejsz family, the Szmigiel family

W artykule tym chciałbym zwrócić uwagę na wartości historyczne założenia dworsko-ogrodowego w Grodzisku, dzisiaj Podgrodzisku, w gminie Suchowola, powiat sokólski, woj. podlaskie. W dokumentacjach konserwatorskich i ewidencjach tego obiektu próżno szukać informacji, że był on związany z niezwykle istotnymi rodami funkcjonującymi na tym terenie. Jego genezę wywodzi się z końca XVII lub XVIII w., a głównie wiąże z osobą Antoniego Tyzenhauza, jako zarządcy i dzierżawcy dóbr ekonomii grodzieńskiej, pomijając fakt, że była to początkowo siedziba rodu Grobickich, a pozostałości dzisiejszych zabudowań (w tym ruiny dworu) łączyć można z nie mniej zasłużonym rodem Baehrów¹.

Grobiczcy byli istotnym rodem dla historii tych ziem. Wywodzili się z powiatu cherskiego na Mazowszu, gdzie już w XV w. posiadali swoje dobra Grobice. Pierwszy na Litwie osiadł Wojciech, syn Andrzeja, który, jak stwierdzał Adam Boniecki, „w nagrodę zasług położonych Władysławowi IV i Janowi Kazimierzowi został w 1653 r. podkuchmistrem Wielkiego Księstwa Litewskiego”².

Rzeczywiście, inwentarz ekonomii grodzieńskiej z 1651 r. wśród donatariuszy wymieniał Wojciecha Grobickiego, podleśniczego nowodworskiego, który dzierżawił dobra Olszankę włók 13,25. Grobicki i jego żona z Tańskich weszli

1. Fragment mapy parafii chodorowskiej autorstwa Wincentego Łapińskiego z 1794 r.,
odnalezioną w Moskwie i łaskawie mi udostępnioną przez profesora Henryka Lulewicza
Fragment of a map of the Chodorów parish by Wincenty Łapiński from 1794,
found in Moscow and kindly made available to me by professor Henryk Lulewicz

w posiadanie ziem i młyna na rzece Olszance w 1637 r., kiedy to król Władysław IV zezwolił Aleksandrze Wiesiołowskiej, marszałkowej litewskiej na ustąpienie Grobickiemu pewnych ziem w leśnictwie nowodworskim „po Daniłkach Cimo-chowszczyzna nazwane z młynem na rzece Olszance”, ziemi po Marcinie Trojanowskim (dwie włóki) oraz sześć włók wyrobku „w końcu włók Daniłowskich”. W skład dzierżawy wchodziły też ziemie nadane Grobickiemu w 1644 r., tj. cztery włóki gruntu ornego „za wsią Słomianką i Bierwichą, a sianożęci błotnej mórg 25”³. 6 marca 1679 roku król Jan III wydał przywilej na Olszankę, która mierzyła wówczas 12 włók gruntu, Stanisławowi, synowi Wojciecha i Joanny Grobickich⁴. Stanisław Kazimierz Grobicki był miecznikiem ludzkim już w 1668 r., a w 1690 r. opłacił podatek z pięciu dymów w Olszance⁵.

Pierwsza wzmianka o Grodzisku w znanych mi źródłach historycznych pochodzi z 25 marca 1680 r., kiedy to Jan Butler, dzierżawca leśnictwa nowodworskiego, dokonał cesji 18 włók uroczyska „Buda Stara alias Horodyszczka” na rzecz Stanisława Grobickiego i Joanny Syruciowej Grobickiej, mieczników ludzkich. Król Jan III wyraził zgodę na tę cesję i nakazał opłatę w wysokości 2 zł z włóki⁶. Grobicy kolonizowali te włóki, sprowadzając włościan, którym w 1696 r. z 18 włók wydzielili 10 włók, zadowolając się niezbyt wielkim czynszem⁷.

Następnie Joanna Grobicka zrzekła się w 1700 r. dzierżawy na rzecz swego syna Marka Franciszka Grobickiego, który był kolejnym dziedzicem wszystkich dzierżaw⁸.

Marek Franciszek Grobicki, strażnik grodzieński to postać bardzo ważna dla dziejów naszego województwa. Mieszkając w Grodzisku, gospodarował licznymi dzierżawami, prowadził spory z sąsiadami, kolonizował te tereny, sprzedając osadników.

W 1717 r. Marek Franciszek Grobicki, strażnik grodzieński, otrzymał przywilej na targi w piątek i trzy jarmarki w roku w miasteczku Olszance⁹. Komisja w 1720 r. stwierdzała:

Tenże jmp. Grobicki, strażnik grodzieński na włókach 2, nazwanych Trojanowszczyzna we wsi Suchej Woli leżących do Olszanki według praw należących miasteczko założył, Żydami zabudował, a to chałupa, a to karczma i szynki w nich postanowił, przez to arenda skarbowa we wsi Suchej Woli upadła¹⁰.

Takie były początki miejskości Suchowoli, bowiem miasteczko w dobrach Olszanka założył Grobicki na gruntach leżących w Suchowoli¹¹.

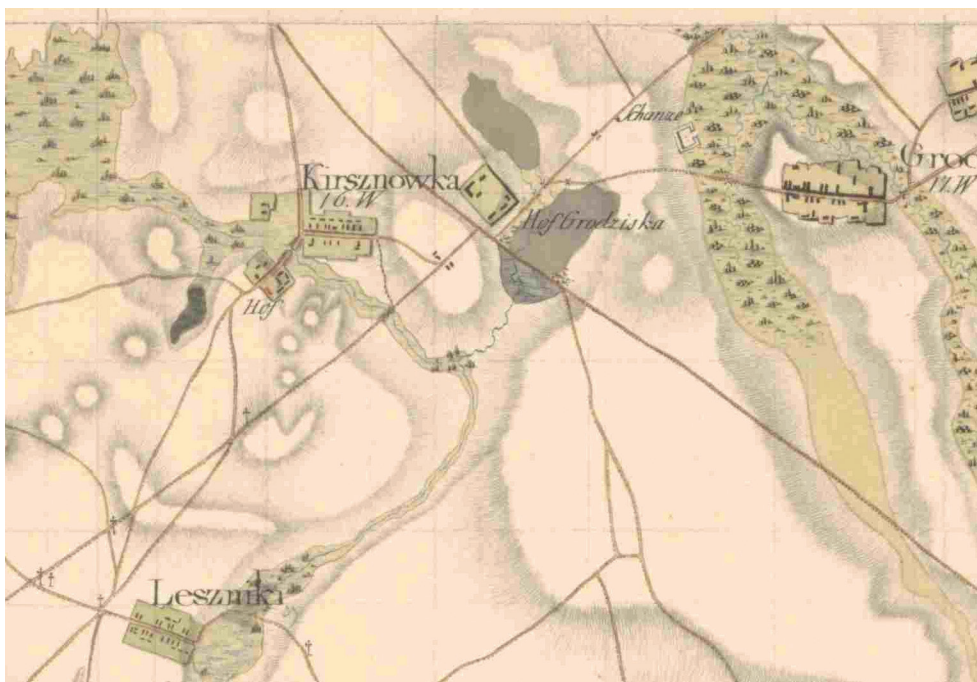
Do niedawna historycy uważali, że dokument ten odnosił się do miasteczka w województwie połockim¹². Ten fakt, jak i to, że herbarze nie wzmiankowały o majątkach Grobickich na Grodzieńszczyźnie, spowodował nieobecność tego zanego rodzaju w historiografii regionalnej.

Grodzisk Grobickich graniczył z dobrami Piotra Jerzego Przebendowskiego Popowa Olsza. Stąd zapewne wynikły kilkuletnie spory o pięć włók gruntu, które raz zaliczano do dzierżawy Popowa Olsza, raz do Grodziska. W 1700 r. wybuch spór między poddanymi „JKM ze wsi Popowej Olszy, leśnictwa nowodworskiego aktorami z jednej a jmp. Franciszkiem Grobickim pozwanym z drugiej strony”. Poddani Maciej Faszkiewicz, Jakub Brzozowski i Łukasz Kaczyński skarżyli się:

nie dość, że jmp. Grobicki, miecznik lidzki, rodzic nie wiadomo za jakim prawem obejmując włók 5 gruntu nierozrobionego w uroczysku Popowa Olsza nazwanym, wkupnego od nich z tych włók wziął, każdy po złotych 120 in suma 560 a w dalszy czas goły czynsz z pomienionych włók z aktorami postanowił, ale co gorsza post fata jmp. Stanisława Grobickiego rodzica swego pozwany pretendując niby jakowąś sukcesją w dobrach JKM stołowych [...] w posesję wzięwszy różnymi wymyślnemi za kilkadziesiąt mil podwodami, łokami, gwałtami, robociznami ciemiężąc¹³.

Poza tym wybrał czynsz z każdej włóki po 20 zł, za podwody zł 80, a także narzucał inne opłaty i zmuszał do różnych powinności.

W 1707 r. „weryfikatorzy” klucza chodorowskiego Kazimierz Rosochacki, cześnik drohicki i Krzysztof Zawistowski, podleśniczy olicki wzmiankowali Grobickiego jako dożywotnika na Grodzisku i „Budziskach”. Jako posiadacz włók w Grodzisku w tymże 1707 r. występował też Piotr Przebendowski, rotmistrz królewski, wojewoda inflancki od 1713 r.¹⁴ O tych to zapewne włókach pisano w 1720 r.: „Od Grodziska [...] jw. wojewoda inflancki włók 5 oderwał do dzierżawy

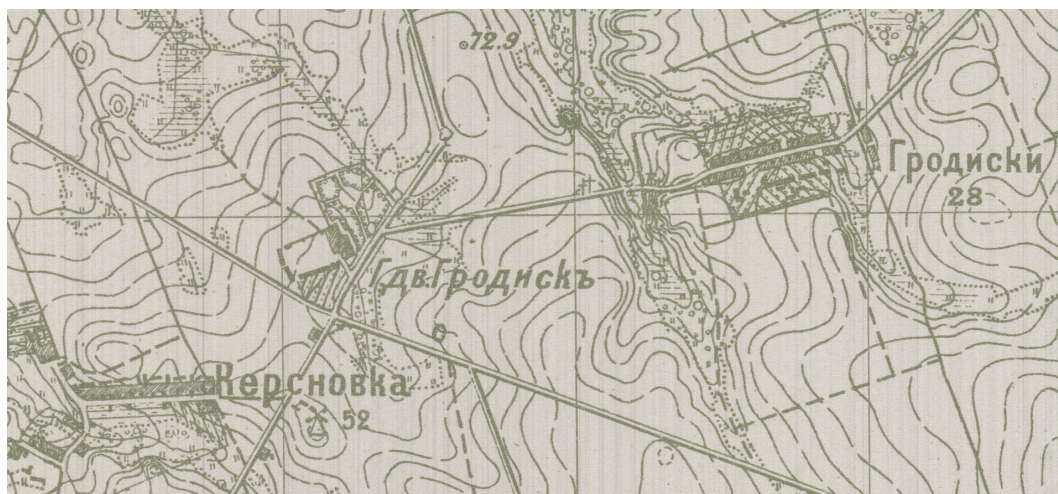
2. Założenie dworskie w Grodzisku. Mapa Prus Nowowschodnich z lat 1795–1800, Staatsbibliothek zu Berlin, Kartenabteilung, Q 17030, Blatt 60
Manor complex in Grodzisk. Map of New East Prussia from 1795–1800, Staatsbibliothek zu Berlin, Kartenabteilung, Q 17030, Blatt 60

swej Popowej Olszy przyłączył”. Mimo tego w 1720 r. rewizor stwierdzał, że jednak z teraźniejszej pomiaru znalazło się włók 16 i morgów dwie „inclusive z bagnami i stawkiem”, a aktualny posesor Marek Grobicki, strażnik grodzieński płacił do-
 tąd tylko z 13 włók¹⁵. Może na tych spornych gruntach położonych między Grodzi-
 skiem a Popową Olszą powstała dzisiejsza wieś Pięciwłóki¹⁶.

Jak wynika z dokumentów, dochodziło też do sporów i waśni między
 mieszkańcami obu dzierżaw. W 1716 r. urzędnik sądowy relacjonował, że na proś-
 bę Jerzego Zembockiego (zarządca Popowej Olszy) jeździł do majątności Popo-
 wa Olsza:

na oglądanie parobków Jakuba Łazarczyka poddanego wsi Popowej Olszy
 gdzie widziałem parobków w gumnie Jakuba Łazarczyka na pościeli leżą-
 cych, ręce poprzebijane, plecy kijem, a piersi kamieniem zbito, którzy led-
 wo co mówiąc mienili ten swój ból zadany od poddanych wsi Grodziska
 jmp. Marka Grobickiego, strażnika powiatu grodzieńskiego, na własnym
 gruncie Zielonych Bagien do majątności Popowej Olszy¹⁷.

Marek Franciszek Grobicki miał syna Ignacego, któremu w 1746 r. ustą-
 pił część dzierżaw, m.in. Olszanek-Suchowolę i Mitrowszczyznę¹⁸. Ten ostatni

3. Topograficzna mapa Rosji z 1912 r.
Topographic map of Russia from 1912

4. Wojenno-topograficzna mapa guberni grodzieńskiej z 1915 r.
Military-topographic map of the Grodno Governorate from 1915

z Grobickich znanych dzierżawców i posesorów tych ziem cedował swoje włości Massalskim, jak wynika z dokumentu monarszego, którym w 1757 r. August III zezwolił Ignacemu Grobickiemu, chorążemu regimentu pieszego wojska WKL, „aby mógł prawa swego dożywotniego na dobra Olszanka nazwane w ekonomii grodzieńskiej, w leśnictwie nowodworskim, kluczu Chodorowskim sytuowane” ustąpić na rzecz Idziego i Felicjana Massalskich, braci rodzonych¹⁹. Później już

5. Podgrodzisk, gm. Suchowola. Widok ruin dworu od strony południowo-zachodniej w 1978 r. J. Maroszek, J. Szydłowski, *Dokumentacja ewidencyjna parku w Podgrodzisku* (mpis w zbiorach NID). Fot. K. Kucharczyk
Podgrodzisk, Suchowola municipality. View of the manor ruins from the southwest in 1978. J. Maroszek, J. Szydłowski, *Dokumentacja ewidencyjna parku w Podgrodzisku* (manuscript in the National Institute of Heritage collection). Photo by K. Kucharczyk

Grobiccy w królewstwach na terenach obecnego powiatu sokólskiego nie byli wzmiankowani.

Gdy Antoni Tyzenhauz, podskarbi WKL, dostał w zarząd dobra ekonomii grodzieńskiej w 1765 r., odbierał dzierżawy osobom prywatnym i włączał je do skarbu, wówczas także dwór w Grodzisku należący wcześniej do Grobickich stał się dworem kluczowym, ekonomicznym²⁰. Tyzenhauz dokonał niezwykle ważnej reformy gospodarczej. Utworzył klucze ekonomiczne z dworem jako centrum administracyjnym takiego klucza, któremu przyporządkowano po kilka wsi zobowiązanych do posług na rzecz dworu. Klucze zgrupował w większe jednostki gospodarcze zwane guberniami. Po tych reformach dwór w Grodzisku stał się ośrodkiem klucza grodziskiego w guberni janowskiej²¹.

Inwentarz z 1775 r. wykazywał w guberni janowskiej w kluczu grodzkim: dwór i wieś Grodzisk (15 domów), Dzieciołówka (14), Zwierzyniec (26), Leśniki Wielkie (7), Leśniki Małe (6), Kudrawka (13), Chmielówka (5), Olszanka (15), Bagna (24), Małowista (14), Węgielnica (2), Olsza (23), Gajewo (5), Laudańszczyzna (11), Chmielniki (8)²².

W 1784 r. założenie dworskie w Grodzisku znajdowało się na terenie parafii chodorowskiej, jak zanotował ówczesny pleban: „Grodzisk, dwór JKM kluczowy na północ od kościoła, mil blisko dwóch”²³.

W latach osiemdziesiątych XVIII w. dwór w Grodzisku wyglądał następująco: na dziedzińcu ogrodzonym żerdziami, na który prowadziły wrota podwójne,

6. Podgrodzisk, gm. Suchowola. Obora murowana, fotografia, 1978.
J. Maroszek, J. Szydłowski, *Dokumentacja ewidencyjna...* Fot. K. Kucharczyk
Podgrodzisk, Suchowola municipality. Brick barn, photograph, 1978.
J. Maroszek, J. Szydłowski, *Dokumentacja ewidencyjna...* Photo by K. Kucharczyk

znajdował się okazały, drewniany budynek mieszkalny (dwór) kryty słomą, który miał kilka izb z piecami o zielonych kaflach²⁴.

Obok stał stary lamus (budynek gospodarczy), kryty słomą, pod którym znajdował się „sklep warzywny” z kamieni murowany. Drugi sklep był „nowo z kamieni wymurowany”, a nad nim była szopka dranicami kryta. Obok stało drewniane gumno (stodoła) pokryte słomą, do którego prowadziło sześć wrót podwójnych. W końcu gumna stał spichlerz, za nim obora kryta słomą, dwa chlewy na ptactwo, spichlerzyk, komora na skład „przystawiona, spichlerz komunalny”²⁵.

Wśród zabudowań była też obora murowana z pięcioma wrotami i 32 oknami. Za ogrodem stał nowo wybudowany browar z drzewa ciosanego, kryty dranicami oraz słodownia z izbą dla winnika. „W końcu tego browaru miejsce na woły” (wołownia) oraz ocembrowana studnia z żurawiem i kluczem do ciągnięcia wody. Następnie czytamy: „za groblą w gaju budynek z drzewa starego z sienią chrościaną częścią dranicami, a częścią słomą kryty bez drzwi i okien zrujnowany i spustoszony”²⁶.

Ogród niewielki spacerowy za budynkiem mieszkalnym w przyzwoitej konserwie utrzymujący się, w którym ulicy agrestem i porzeczkami akomodowane w większej części na około tego ogrodu ulicy lipami młodemi osadzone, w pośrodku ogrodu kanalik niewielki do konserwy wody przy którym spuścić (spust) mały tarcicowy do spadu wody²⁷.

7. Podgrodzisk, gm. Suchowola. Dziedziniec gospodarczy, 1978. J. Maroszek, J. Szydłowski, *Dokumentacja ewidencyjna...* Fot. K. Kucharczyk
Podgrodzisk, Suchowola municipality. Farmyard, 1978. J. Maroszek, J. Szydłowski, *Dokumentacja ewidencyjna...* Photo by K. Kucharczyk

Widzimy tu wyraźnie elementy założenia dworsko-ogrodowego²⁸.

Po obaleniu Antoniego Tyzenhauza przez partię mu przeciwną ekonomię wraz z dworem w Grodzisku oddano w trzyletnią dzierżawę (1780–1783) Franciszkowi Rzewuskiemu, byłemu marszałkowi nadwornemu koronnemu. Na początku swego urzędowania wydał on dokument zatytułowany: *Ułga w powinnościach i płacy dla włościan Ekonomii Grodzieńskiej w sposobie niżej opisanym od Generalnej Administracji w roku 1780 uczyniona*²⁹. Po nim ekonomią zarządzał, aż do rozbiorów, bratanek króla książę Stanisław Poniatowski, który, zajęty polityką, więcej przebywał za granicą niż w kraju, stąd zarząd nad ekonomiami przekazał w ręce zaufanego Marcina Badeniego, szambelana królewskiego, a poszczególne klucze ekonomiczne i folwarki oddawał w poddzierżawę za kontraktem³⁰.

Przed 1794 r. administratorem i dzierżawcą dworu i całego klucza grodzkiego był Andrzej Eysymont, wiceadministrator ekonomiczny. Dowiadujemy się tego z akt Kamery, kiedy w 1800 r. Eysymont żądał pokrycia swoich inwestycji oraz kosztów, które poniósł, remontując i odbudowując liczne budynki gospodarcze i mieszkalne strawione przez pożar wiosną 1797 r.³¹ Na temat okoliczności pożaru zabudowań dworskich w Grodzisku czytamy:

8. Podgrodzisk, gm. Suchowola. Ruiny dworu od strony południowo-zachodniej, 1978. J. Maroszek, J. Szydłowski, *Dokumentacja ewidencyjna...* Fot. K. Kucharczyk
Podgrodzisk, Suchowola municipality. Ruins of the manor house from the south-west, 1978. J. Maroszek, J. Szydłowski, *Dokumentacja ewidencyjna...* Photo by K. Kucharczyk

W roku 1797 dnia 9 maja zesłany był ad fundum Grodziska jp. Kosicki, konduktor Najjaśniejszej Kamery Białostockiej, i tenże miał pisarza nazywającego się Możejko, który pisarz z ognia od lulki zapuściwszy pożar [...] spalił sklep, lodownię i dom mieszkalny oraz lamus jakowy pożar sub iuramentu specyfice podany: 1. Majątek posesora Eysymonta zł 1630 i 14 gr; majątek ekonoma Wąsowicza zł 1755 i 23 gr; majątek czeladzi służący 115 zł i 19 gr; majątek włościan na pańszczyźnie będących zł 28 i 10 gr³².

Po trzecim rozbiorze opisywane tereny weszły w skład zaboru pruskiego. Zaborcy popierali napływ urzędników i osadników z terenów Królestwa Pruskiego. Jednym z kilkuset biuralistów, którzy przybyli na teren departamentu, był Leopold Baehr, wyznaczony na stanowisko zarządcy amtu w Grodzisku (powiat dąbrowski). W powiecie dąbrowskim powstało sześć urzędów domen (zwanych amtami): Chodorówka, Kalno, Grodzisk, Dubnica, Łabno i amt Nowa Wola, który pełnił, tak jak inne, nadzór nad całością spraw związanych z prowadzeniem gospodarki w folwarkach i wsiach (koloniach) ekonomicznych, obejmując tym

9. Podgrodzisk, gm. Suchowola. Fragment założenia dworskiego współcześnie. Fot. G. Ryżewski
Podgrodzisk, Suchowola municipality. Fragment of the manor complex today. Photo by G. Ryżewski

nadzorem. Był to zatem odpowiednik dawnych kluczy ekonomicznych, chociaż lepiej zorganizowanych³³.

Pochodził ze starej pruskiej rodziny pieczętującej się herbem Ursus. Najprawdopodobniej przybył z majątku Wittigwaide (dziś Witwałd koło Ostródy), w którym do 1936 r. gospodarowała pruska gałąź tej rodziny.

W skład dóbr państwowych Grodziska wchodziły trzy folwarki i 41 wsi. To właśnie tutaj przyszły na świat dzieci Leopolda i Honoraty (z domu Braesik) Baehrów, spośród których z imienia znamy Wilhelma i Ottona (ur. 1807 – zm. 1865). Wilhelm powrócił do Prus, natomiast Otton pozostał w powiecie sokólskim. Obie linie rodziny Baehrów utrzymywały ze sobą kontakty aż do wybuchu I wojny światowej.

Wraz z przejściem w 1807 r. przez Rosję części dawnego departamentu białostockiego jego administracja została zreorganizowana. Leopold Baehr pozostał jednak na stanowisku zarządcy majątku Grodziska, a ponadto objął zarząd nad niedaleko położonym kluczem dóbr rządowych Połomin³⁴.

W jednej z nielicznych publikacji poświęconej Baehrom czytamy:

15 listopada 1832 roku w kościele parafialnym w Kopciowie, w ówczesnym województwie augustowskim, zawarte zostało małżeństwo pomiędzy „24-letnim młodzieńcem” Ottonem Baehr’em a 20-letnią Katarzyną Hoffmanówną. Katarzyna była córką Jana i Marianny z Czarnockich. Jej ojciec, pułkownik wojsk polskich, podobnie jak matka, nie żył już w chwili

10. Podgrodzisk, gm. Suchowola. Ruiny dworu i dom mieszkalny od strony południowo-wschodniej, współcześnie. Fot. G. Ryżewski
Podgrodzisk, Suchowola municipality. Ruins of a manor house and residential building on the south-eastern side, present day. Photo by G. Ryżewski

ślubu córki. Opiekę nad panną młodą sprawował jej stryj, Michał Hoffman – również były wojskowy, wówczas marszałek szlachty powiatu sejneńskiego oraz sędzieja pokoju. Katarzyna mieszkała przed ślubem w majątku Justianowo, należącym do Ignacego Ablamowicza.

Świadcami ceremonii byli: książę Tadeusz Ogiński, Józef Gosiewski – marszałek szlachty powiatu dąbrowskiego, Adam Kozłowski – oberamtman w Kolnie, Andrzej Chodorowski oraz wspomniany Michał Hoffmann. Tak liczne powiązania rodzinne i towarzyskie z polskim ziemiaństwem bez wątpienia miały wpływ na ukształtowanie świadomości narodowej Ottona³⁵.

W 1852 r. Otton Baehr zakupił od Eugeniusza Rembielińskiego duży klucz dóbr Makowlany, położonych w powiecie sokolskim³⁶. W skład majątku wchodziło centrum dóbr – Makowlany – oraz folwarki: Mościcha, Jałówka i Siekierka o łącznej powierzchni 1557 dziesięcin (ok. 1600 ha). Infrastrukturę majątku uzupełniały młyny wodne oraz gorzelnia. Wartość całych dóbr szacowano na 90 tys. rubli³⁷.

Pomimo posiadania własnego majątku Otton Baehr do około 1863 r. dzierżawił także dobra państwowe Grodzisk i Połomin. Jeszcze do 1885 r. rodzina Baehrów zachowała prawa dzierżawy młyna i tartaku w majątku Grodzisk, który od 1867 r. należał już do rosyjskiego urzędnika, Dejszy³⁸. Jeszcze w Grodzisku przyszły na świat dzieci Ottona Baehra i jego małżonki Katarzyny z Hoffmanów – syn Otton i córki: Katarzyna (zm. 1866), Melania, Zofia, Aniela, Olga i Henryka³⁹.

11. Podgrodzisk, gm. Suchowola. Ruiny dworu, widok od zachodu, współcześnie. Fot. G. Ryżewski
Podgrodzisk, Suchowola municipality. Ruins of the manor house, view from the west, present day.
Photo by G. Ryżewski

W zbiorach archiwalnych w Grodnie zachował się ciekawy *Inwentarz i opisanie grodziskiego amtu, danego w 12 letnią dzierżawę oberamtowi Leopoldowi Baeherowi poczynszy od 1818 roku*. Inwentarz sporządzono w 1820 r. Według jego zapisów w skład zabudowań dworskich wchodziły:

1. Murowany dwór kryty dachówką;
2. Stary, drewniany dwór kryty słomą;
3. Stara, drewniana piekarnia;
4. Kamienny, dwukondygnacyjny spichlerz kryty słomą;
5. Nowa, drewniana stodoła, wybudowana na kamiennym fundamencie, kryta słomą, przeznaczona na jare zboża;
6. Nowa, drewniana stodoła na kamiennym fundamencie, kryta słomą, przeznaczona na ozime zboża;
7. Stodoła na siano, drewniana, stara;
8. Kamienna obora, na wapnie murowana, kryta słomą;
9. Stara, drewniana stajnia kryta słomą, przerobiona na świronek;
10. Wielki, stary chlew kryty słomą, przeznaczony na hodowanie drobiu.
11. Lodownia kryta słomą;
12. Bardzo stary drewniany browar kryty dranicami.

W tym czasie pańszczyznę do dworu musiały pełnić następujące wsie: Bagny, Lewki, Małowista, Zwierzany (dziś Zwierzyniec Wielki), Zwierzyniec (dziś Zwierzyniec Mały), Olsza, Grodzisk, Pięciowlóki, uroczysko Grodzisk⁴⁰.

12. Podgrodzisk, gm. Suchowola. Kamienna obora, widok od zachodu, współcześnie. Fot. G. Ryżewski
Podgrodzisk, Suchowola municipality. Stone barn, view from the west, contemporary. Photo by G. Ryżewski

Z materiałów tych wynika, że już w 1820 r. funkcjonował w Grodzisku dwór kamienny (ruiny którego przetrwały do naszych czasów), a dzierżawcami dworu była słynna w powiecie sokólskim rodzina Baehrów.

W 1841 r. dzierżawcą dworu był syn Leopolda, Otton Baehr. Zabudowania dworskie w Grodzisku zostały zmodernizowane. Murowany dwór pozostał bez zmian, zaś wiele nowych budowli gospodarczych powstało w latach dwudziestych-trzydziestych XIX w. Najmłodszymi budynkami były: nowa gorzelnia z browarem postawione w 1835 r. oraz słodownia wybudowana w 1840 r.⁴¹

W drugiej połowie XIX w. majątek przeszedł w ręce rosyjskiej rodziny Dejszów jako majątek instrukcyjny. Nabył go w 1868 r. Aleksander Dejsza, rzeczywisty radca stanu, zarządzający dobrami państwowymi guberni wileńskiej⁴². Dejszowie całość założenia ogrodzili kamiennym murem i urządzili nowe ogrody⁴³. Aleksander zmarł w 1875 r., a na mocy testamentu z 1874 r. dobra zostawił swojej żonie⁴⁴. W 1890 r. właścicielką dóbr Grodzisk, składających się z 442 dziesięcin ziemi, była Maria Dejsza⁴⁵. Zmarła ona w 1905 r., a dobra odziedziczyli Aleksander Dejsza oraz Anna Nazimow z domu Dejsza, żona radcy stanu⁴⁶. Anna Nazimow objęła Grodzisk w 1910 r., spłacając swego brata Aleksandra⁴⁷. W posiadaniu spadkobierców Dejszów dobra pozostały do 1915 r., kiedy to ostatnia właścicielka ewakuowana została do Rosji. Podczas I wojny światowej wiele zabudowań gospodarczych uległo zniszczeniu⁴⁸.

Opisując czasy I wojny światowej, a w zasadzie wycofywanie się wojsk niemieckich w 1918 r., proboszcz sztabiński, ks. Jakub Rólkowski zanotował:

W okolicy tutejszej były 4 składnice: w Grodzisku, odległym od Sztabina o 5 km. Różanymstoku, w Jastrzębnej i Cisowie. Grodzisk i Różanystok były w sokólskim powiecie, Jastrzębna i Cisów w augustowskim. Wielkie i nieznośne było uciemiężenie dla okolicznej ludności, jeżeli gospodarzem takiej składnicy był człowiek nieludzki, którego wybierano spośród starszych wiekiem podoficerów. Najgorszym takim gospodarzem i panem był w Grodzisku niejaki Ditt. Wszystko zabierał ludziom z okolicznych wsi: zboże, kartofle, cielęta, prosięta, mleko, miód itd. – Wszystko to nasze – mówił – bo myśmy wszystko zawojowali. Więc skoro ten obóz wielki przeciągnął przez Grodzisk, Sztabin, aż do granicy pruskiej, Ditt, obawiając się zemsty ze strony miejscowej ludności, następnej nocy wyjechał podpalając spichlerz. Ludzie pobiegli na ratunek, a widząc, że Ditt już nie ma, wzięli się do rabunku. Okropne rzeczy działy się wtedy, jeden drugiemu wydzielali co mogli, przyjeżdżali z furmankami i nabierali zboża w worki, odwozili je za górę albo w krzaki i wysypywali na kupę. Gdy jeden wracał nabierać drugą furę, inny podpatrzył to, ponasypywał w worki swoje i uciekał z tym do domu. Gdy już zboża nie stało, rzucili się do rabowania i rozbijania wszystkiego. Oto obrazek charakteryzujący zdziczenie tłumu. Był u Ditta parobek, któremu on pozwolił ukarmić dla siebie wieprza. W czasie rabunku wieprz był zamknięty na zamek, kilku mężczyzn rozbilo drzwi, i ujawszy wieprza za uszy kwiczącego i opierającego się ciągnęli za uszy, a inni nie czekając zaczęli ćwiartować go żywcem od tylnych nóg. Wieprz kwiczał przeraźliwie, a tu nożami odrzynali mu nogi i krajały szynki. W przeciągu 5 minut z wieprza 12 pudowego zostały tylko uszy w rękach dwóch mężczyzn, którzy wywelekli go z chlewa⁴⁹.

Pierwszy spis powszechny w niepodległej Polsce w 1921 r. stwierdzał, że w folwarku Grodzisk były dwa domy mieszkalne, w których żyło 27 osób, wszyscy byli katolikami i deklarowali narodowość polską. W okresie międzywojennym dobra były dzierżawione, część uległa parcelacji. I tak ze spisu parafialnego 1926 r. dowiadujemy się, że majątek Grodzisk składał się pięciu domów mieszkalnych, w których zamieszkiwały rodziny: Karpowicze (nr domu 1 i 2), Sulżycki z żoną z domu Karpowicz (nr 3), Jaroszevska Franciszka z rodziną w domu nr 4, Radziwonowicz nr domu 5⁵⁰.

W 1936 r. ziemię z budynkiem mieszkalnym zakupili bracia Antoni i Alfons Szmigielowie.

W latach 1936–1939 bracia Szmigielowie zamieszkiwali we dworze. W tym czasie wzniesli nową oborę, wykorzystując kamienne mury starej, dziewiętnastowiecznej budowli. Założyli również nowy sad na północ od dziedzińca.

W latach 1939–1941 w oborze i sadzie stacjonował oddział wojsk radzieckich. Nastąpiła wówczas rozbiorówka murowanych ogrodzeń, wzniesionych w drugiej połowie XIX w. przez Dejszów. Wycięciu uległ zabytkowy drzewostan ozdobny ogrodu, zużyty na opał. W roku 1954 pożar zniszczył murowany dwór. Bracia Szmigielowie wzniesli wówczas na północ od ruin dworu dwa drewniane domy mieszkalne.

13. Podgrodzisk, gm. Suchowola. Ruiny dworu, widok od zachodu, współcześnie. Fot. G. Ryżewski
Podgrodzisk, Suchowola municipality. Ruins of the manor house, view from the west, contemporary.
Photo by G. Ryżewski

W latach 1965–1969 wybudowali drugą oborę przy granicy urwiska, od strony dziedzica ogrodowego, w miejscu wcześniejszych zabudowań gospodarczych. Użytkownicy otoczyli istniejący sad ogrodzeniem z lip i klonów, wzdłuż linii alei głównej, prowadzącej przez dziewiętnastowieczne założenie parkowe.

W 1978 r. jeden z właścicieli, Antoni Szmigiel, sprzedał część majątku. Obecnie teren całego dawnego założenia dworskiego należy do Alfonsa Szmigiela⁵¹.

Założenie dworsko-ogrodowe w Grodzisku, dzisiejszym Podgrodzisku w gminie Suchowola, posiada wyjątkową wartość historyczną, wynikającą z wielowiekowej ciągłości użytkowania oraz związku z istotnymi rodami, które odgrywały ważną rolę w historii regionu. Początki rezydencji wiążą się z rodziną Grobickich, której przedstawiciele osiedlili się tu w XVII w. Marek Franciszek Grobicki, strażnik grodzieński, należał do osób szczególnie zasłużonych – sprowadzał osadników, prowadził działalność gospodarczą i handlową, a także przyczynił się do powstania miasta Suchowoli. Tym samym Grodzisk stał się jednym z centrów rozwoju lokalnej społeczności.

W drugiej połowie XVIII w., w czasach Antoniego Tyzenhauza, podskarbiego Wielkiego Księstwa Litewskiego i zarządcy ekonomii grodzieńskiej, dwór został włączony do majątku skarbowego i pełnił funkcję kluczowego ośrodka

gospodarczego. Pod jego administracją wzrastało znaczenie Grodziska, a sam dwór stanowił centrum zarządcze większego kompleksu dóbr królewskich. Okres ten ukazuje rolę rezydencji jako elementu w systemie ekonomii państwowej, a nie tylko prywatnej własności.

Wiek XIX przyniósł nowe otwarcie w dziejach majątku, gdy po III rozbiórze osiedlili się tu Baehrowie – rodzina pruskiego pochodzenia. Leopold Baehr, a następnie jego syn Otton wprowadzili nowoczesne rozwiązania gospodarcze i architektoniczne, wznosząc murowany dwór oraz liczne zabudowania folwarczne. Co istotne, rodzina ta weszła w szerokie powiązania towarzyskie i rodzinne z polskim ziemiaństwem, co nadało Grodziskowi wymiar kulturowego pogranicza, łączącego tradycję pruską i polską.

W drugiej połowie XIX stulecia majątek znalazł się w rękach rodziny Dejzów, pochodzenia rosyjskiego. Wówczas założenie zostało otoczone kamiennym murem, a ogrody otrzymały nową aranżację. To świadczy o wysokiej kulturze materialnej właścicieli i o tym, że Grodzisk nadal pełnił rolę rezydencji o charakterze reprezentacyjnym. Okres ten stanowi istotny etap przemian przestrzennych i kompozycyjnych zespołu.

Na wartość zabytkową Grodziska składa się nie tylko sam dwór – wznoszony kolejno jako drewniany, a następnie murowany – lecz także liczne zabudowania gospodarcze, takie jak spichlerze, browar, gorzelnia, obory czy stodoły. Równie istotnym elementem jest ogród spacerowy, założony w XVIII w., z alejami lipowymi i kanałem wodnym, który dopełniał układ dworsko-folwarczny. Układ przestrzenny założenia, mimo zniszczeń i późniejszych przekształceń, zachował czytelność aż do czasów współczesnych.

Wiek XX przyniósł dramatyczne wydarzenia – zniszczenia podczas I wojny światowej, parcelację i zmiany własnościowe w okresie międzywojennym, a także pożar w 1954 r., który strawił murowany dwór. Mimo to Grodzisk zachował rangę miejsca znaczącego, a kolejne pokolenia właścicieli, m.in. rodzina Szmigielów, dbały o częściowe utrzymanie sadu i zabudowań. Dzisiejsze ruiny dworu oraz układ dawnego ogrodu i zabudowań pozostają świadectwem bogatej historii tego miejsca.

Wartości kulturowe Grodziska wynikają z jego roli jako przestrzeni, w której spotykały się różne tradycje – polska szlachecka, pruska urzędnicza i rosyjska ziemiańska – a także z faktu, że pełnił on rolę centrum gospodarczo-kulturalnego dla okolicznej ludności. Założenie dworsko-ogrodowe w Grodzisku stanowi więc nie tylko cenny zabytek materialny, ale również ważny element dziedzictwa historycznego i tożsamości lokalnej.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Archiwum Główne Akt Dawnych AK-1/13; Metryka Koronna, Lustracje dz. XVIII, nr 73.

Archiwum Państwowe w Białymstoku, Kamera Wojny i Domen, nr 1124.

Litewskie Państwowe Archiwum Historyczne w Wilnie, SA, nr 11556; nr 18584; F. 110, op. 1, nr 600; nr 618; F. 694, op. 1, nr 3994.

Narodowe Historyczne Archiwum Białorusi w Mińsku, F. 1711, op. 1, nr 10; F. 1882, op. 1, nr 1; F. 1928, op. 1, nr 72.

Narodowe Historyczne Archiwum Białorusi w Grodnie, F. 1143, op. 1, nr 331; nr 332.
Rosyjskie Państwowe Archiwum Akt Dawnych w Moskwie, F. 389, nr 152, k. 67v–68v.

Materiały niepublikowane

Ameliańczyk K., *Ziemia sokóleńska*, cz. 2, Sokółka 2000 (maszynopis).

Bończak-Kucharczyk E., Maroszek J., Kucharczyk K., *Katalog parków i ogrodów zabytkowych województwa białostockiego*, hasło nr 115, maszynopis w zbiorach WUOZ w Białymstoku, Białystok 1988.

Danieluk J., *Majątki instrukcyjne w byłym obwodzie białostockim w latach 1865–1915*, praca doktorska, UwB, Białystok 2023.

Maroszek J., Szydłowski J., *Dokumentacja ewidencyjna założenia dworsko-ogrodowego w Podgrodzisku*, maszynopis w zbiorach WUOZ w Białymstoku, Białystok 1978.

Opracowania

Aftanazy R., *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, t. 3, Warszawa–Kraków 1992.

Bazydło A., Drozdowski B., Głódź N., Sulima M., *Drewniane dwory Sokólszczyzny. Historia i stan zachowania*, „Wiadomości Konserwatorskie” 2022, nr 71.

Boniecki A., *Herbarz polski*, t. 7, Warszawa 1904.

Ciszkowski T., Rusek A., Ryżewski G., *Zwierzyniec Wielki. Dawniej i dziś*, red. G. Ryżewski, Białystok–Zwierzyniec Wielki 2025.

Dikov P., *Spisok zemlevladienij v Grodnenskoj gubernii* [Wykaz posiadłości ziemskich w gubernii grodzieńskiej], Grodno 1890.

Kościałkowski S., *Antoni Tyzenhauz, podskarbi nadworny litewski*, t. 1, Londyn 1970.

Kościałkowski S., *Ze studiów nad dziejami ekonomii królewskich na Litwie* „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie” 1914, R. 5.

Księga spisu parafialnego, kościół suchowolski, dekanat dąbrowski, archidiecezja wileńska, rok 1926, oprac. T. Ciszkowski, G. Ryżewski, Twardy Róg 2024.

Metryka Litewska. Księga Sigillat 1709–1719, oprac. A. Rachuba, Warszawa 1987.

Metryka Litewska. Rejestry podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo trockie 1960, oprac. H. Lulewicz, Warszawa 2000.

Rólkowski J., *Trzydzieści lat pasterzowania w parafii sztabińskiej*, Warszawa 1933.

Ryżewski G., *Dożywotnicy klucza chodorowskiego ekonomii grodzieńskiej w XVII i pierwszej połowie XVIII wieku (materiały gospodarcze i genealogiczne)*, [w:] *Małe miasta. Gospodarka*, red. M. Zemło, Supraśl 2004.

Ryżewski G., *Początki funkcji miejskich Suchowoli*, [w:] *Małe miasta. Kultura i oświata*, red. M. Zemło, Supraśl 2004.

Ryżewski G., *Powiat sokólski. Dziedzictwo historyczno-kulturowe*, Sokółka 2020.

Ryżewski G., *Zabytkowe siedziby szlacheckie Sokólszczyzny – historia i stan obecny*, [w:] *Drobna szlachta dawniej i dziś*, red. I. Kotowicz-Borowy, Ciechanów 2009.

Ryżewski G., Totoris A., *Dziedzictwo kulturowe Kalwarii i Suchowoli, Suchowola-Kalwarija* 2018.

Szumski J., *Ziemiaństwo polskie powiatu sokólskiego w latach 1865–1914*, [w:] *50 lat Archiwum Państwowego w Białymstoku*, red. S. Iwaniuk i in., Białystok 2003.

Waśkiel M., *Baehrowie – Polacy z wyboru*, „Dyskusja” 1990, nr 1.

Wąsicki J., *Ziemie polskie pod zaborem pruskim. Prusy Nowowschodnie (Neuostpreussen) 1795–1806*, Poznań 1963.

Netografia

Bończak-Kucharczyk E., Maroszek J., *Podgrodzisk, gm. Suchowola*, <http://www.ogrodowy.minigo.pl/index.php/article/show/id/181>.

PRZYPISY

¹ J. Maroszek, J. Szydłowski, *Dokumentacja ewidencyjna założenia dworsko-ogrodowego w Podgrodzisku*, Białystok 1978, maszynopis w zbiorach WUOZ w Białymstoku; E. Bończak-Kucharczyk, J. Maroszek, K. Kucharczyk, *Katalog parków i ogrodów zabytkowych województwa białostockiego*, katalog szczegółowy, hasło nr 115, Białystok 1988, maszynopis w zbiorach WUOZ w Białymstoku; E. Bończak-Kucharczyk, J. Maroszek, *Podgrodzisk, gm. Suchowola*, <http://www.ogrodowy.minigo.pl/index.php/article/show/id/181> [dostęp: 2.09.2025].

² A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. 7, Warszawa 1904, s. 63.

³ Narodowe Historyczne Archiwum Białorusi w Mińsku (dalej: NGABM), F. 1882, op.1, nr 1, k. 187v–188.

⁴ Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej: AGAD), AK-1/13, s. 107. Trudno powiedzieć, jak się miał rodzinie do Wojciecha Achacy Grobicki, który dostał nadania w kluczu kamieńskim Leśnictwa Nowodworskiego, jak świadczy poniższy przywilej królewski z Metryki Litewskiej: „Oznajmujemy tym listem przywilejem naszym komu by wiedzieć należy, iż stosując się do cesji urodzonej Konstancji z Wodynia Wodyńskiej Butlerowej, podkomorzynej koronnej, perstuńskiego, przelomskiego, nowodworskiego leśnictw naszych administratorce, urodzonemu Achacemu Grobickiemu w Leśnictwie Nowodworskim i kluczu kamieńskim wydepczyska włók 8 od granice gruntów wolańskich sidrzańskiej dzierżawy, od drogi Dworzańskiej do trybu Puszczy Sokólskiej, aż do rzeczki Kletki jure colonorum na czynszowej powinności dać i conferować umyśliliśmy jakoż tym listem przywilejem naszym dajemy i conferujemy. Dan w Krakowie dnia 13 lutego Roku Pańskiego 1676. Jan Król”. Ani herbarze, ani znane mi do tej pory dokumenty nic więcej o tej osobie nie wspominają.

⁵ *Metryka Litewska. Rejestry podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo trockie 1960*, oprac. H. Lulewicz, Warszawa 2000, s. 128.

⁶ AGAD, AK-1/13, s. 108.

⁷ Rosyjskie Państwowe Archiwum Akt Dawnych w Moskwie (dalej: RGADA Moskwa), F. 389, nr 152, k. 67v–68v.

⁸ AGAD, AK-1/13, s. 108.

⁹ *Metryka Litewska. Księga Sigillat 1709–1719*, oprac. A. Rachuba, Warszawa 1987 s. 152. Wydawca uważał, że mowa jest o miasteczku Olszance w woj. połockim. Inwentarz z 1720 r. wskazuje jednak na Suchowolę-Olszankę. Przywilej musiał dotyczyć 2 włók należących do Suchowoli, jak wynika z inwentarza 1720 r. Należy wykluczyć grunta dzisiejszej wsi Olszanka, która też należała do Grobickiego. Por. G. Ryżewski, *Początki funkcji miejskich Suchowoli*, [w:] *Małe miasta. Kultura i oświata*, red. M. Zemło, Supraśl 2004, s. 21–31.

¹⁰ AGAD, AK-1/13, s. 73, 107.

¹¹ Na temat okoliczności powstania miasteczka w Suchowoli obszernie pisałem w: G. Ryżewski, A. Totoris, *Dziedzictwo kulturowe Kalwarii i Suchowoli, Suchowola-Kalwarija*, 2018, s. 47–56.

¹² *Metryka Litewska...*, s. 152.

- ¹³ Litewskie Państwowe Archiwum Historyczne w Wilnie (dalej: LPAH), SA, nr 11556, k. 53–54.
- ¹⁴ LPAH, F. 110, op. 1, nr 600, k. 1–1v.
- ¹⁵ AGAD, AK-1/13, s. 108.
- ¹⁶ G. Ryżewski, *Dożywotnicy klucza chodorowskiego ekonomii grodzieńskiej w XVII i pierwszej połowie XVIII wieku (materiały gospodarcze i genealogiczne)*, [w:] *Małe miasta...*, s. 151–179.
- ¹⁷ NGABM, F. 1711, op. 1, nr 10, k. 367; na temat dóbr Popowa Olsza oraz sporów Przebendowskiego i jego dzierżawców z Grobickimi z Grodziska obszernie pisałem tutaj: T. Ciszkowski, A. Rusek, G. Ryżewski, *Zwierzyniec Wielki. Dawniej i dziś*, red. G. Ryżewski, Białystok–Zwierzyniec Wielki 2025, s. 21–34.
- ¹⁸ AGAD, Metryka Koronna Lustracje dz. XVIII, nr 73, s. 33–34.
- ¹⁹ LPAH, F. 110, op. 1, nr 618, k. 1.
- ²⁰ G. Ryżewski, *Powiat sokółski. Dziedzictwo historyczno-kulturowe*, Sokółka 2020, s. 314; o działalności gospodarczej i reinkorporacji dóbr ekonomicznych do skarbu bardzo obszernie m.in.: S. Kościółkowski, *Antoni Tyzenhauz, podskarbi nadworny litewski*, t. 1, Londyn 1970, s. 572–574.
- ²¹ S. Kościółkowski, *Ze studiów nad dziejami ekonomii królewskich na Litwie*, „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie” 1914, R. 5, s. 89.
- ²² LPAH, SA, nr 18584, k. 31.
- ²³ LPAH, F. 694, op. 1, 3994, k. 161v.
- ²⁴ NGABM, F. 1928, op. 1, nr 72, k. 74; A. Bazydło, B. Drozdowski, N. Głódź, M. Sulima, *Drewniane dwory Sokólszczyzny. Historia i stan zachowania*, „Wiadomości Konserwatorskie” 2022, nr 71, s. 121–136; G. Ryżewski, *Zabytkowe siedziby szlacheckie Sokólszczyzny – historia i stan obecny*, [w:] *Drobna szlachta dawniej i dziś*, red. I. Kotowicz-Borowy, Ciechanów 2009, s. 15–126.
- ²⁵ NGABM, F. 1928, op. 1, nr 72, k. 74.
- ²⁶ Tamże.
- ²⁷ Tamże.
- ²⁸ Tamże, k. 74v.
- ²⁹ AGAD, sygn. 111/168, k. 3–4.
- ³⁰ K. Ameliańczyk, *Ziemia Sokółska*, cz. 2, Sokółka 2000, s. 25 (maszynopis).
- ³¹ Archiwum Państwowe w Białymstoku (dalej: APB), Kamera Wojny i Domen, nr 1124, s. 14–15v.
- ³² Tamże, k. 15v.
- ³³ J. Wąsicki, *Ziemie polskie pod zaborem pruskim. Prusy Nowowschodnie (Neuostpreussen) 1795–1806*, Poznań 1963, s. 188–189.
- ³⁴ M. Waśkiel, *Baehrowie – Polacy z wyboru*, „Dyskusja” 1990, nr 1, s. 36–38.
- ³⁵ Tamże, s. 38.
- ³⁶ Tamże; chyba tzw. czeski błąd polegający na przestawieniu cyfr: 1825 zamiast 1852, legł u podstaw omyłki Romana Aftanazego piszącego o Makowlanach, skąd przeszło to do licznych publikacji. Por. A. Aftanazy, *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, t. 3, Warszawa–Kraków 1992, s. 80. O przemianach własnościowych Makowlan pisał Jerzy Szumski: „Majątek nabył w 1852 r. od Eugeniusza Rembielińskiego Otton Baehr (zm. 1865 r.), marszałek szlachty powiatu sokólskiego z wyboru w latach 1856–1865, mąż Katarzyny z Hoffmanów. Baehr zapisał w testamencie majątek córkom: Henryce Strzeleckiej (zm. 1904 r.), Oldze Gąsowskiej (zm. 1912 r.), Melanii (zm. 1905 r.), Zofii (zm. 1907 r.), Katarzynie (zm. 1866 r.) i Anieli. Po uwłaszczeniu dobra (folwarki: Jałówka, Makowlany, Mościcha i Siekierka) obejmowały 1555 dziesięcin różnych użytków. Syn Ottona i Katarzyny z Hoffmanów – Otton (1835–1907) został zesłany za udział w powstaniu styczniowym. Po powrocie z zesłania objął w posiadanie w 1879 r. w spadku po siostrze Katarzynie część dóbr Makowlany. W 1880 r. przeprowadzono formalny podział majątku: Makowlany z folwarkiem Mościcha (937 dziesięcin) otrzymał Otton Baehr, a folwarki: Jałówka (417 dziesięcin) – Henryka Strzelecka i Aniela Baehr, Siekierka (200 dziesięcin) – Olga Gąsowska. Siostry Melania i Zofia otrzymały spłaty finansowe. Otton – w małżeństwie z Zofią z Kleczkowskich (1843–1914), córką Erazma i Anieli z Wańkowiczów, dziedziców pobliskiego majątku Mikielowszczyzna – miał synów: Henryka (zm. 1914 r.), Wacława (1873–1939) i Mariana (1879–1943). Baehr zmarł jako ewangelik. Akt zgonu został spisany przez pastora parafii ewangelicko-augsburskiej w Białymstoku. Synowie odziedziczyli Makowlany, a po śmierci ciotek: Henryki Strzeleckiej, Melanii i Zofii Baehr – majątek Jałówka”. Por. J. Szumski, *Ziemiaństwo polskie powiatu sokólskiego w latach*

- 1865–1914. *Informacje genealogiczne i majątkowe*, [w:] *50 lat Archiwum Państwowego w Białymstoku*, red. S. Iwaniuk i in., Białystok 2003, s. 167–168.
- 37 M. Waśkiel, *Baehrowie...*, s. 38.
- 38 Tamże.
- 39 Tamże, s. 39.
- 40 NGABGr., F. 1143 op. 1 nr. 331, s. 7–21.
- 41 NGABGr., F. 1143 op. 1 nr. 332, s. 4–13.
- 42 J. Danieluk, *Majątki instrukcyjne w byłym obwodzie białostockim w latach 1865–1915*, praca doktorska napisana pod kierunkiem dr. hab. Karola Łopateckiego, prof. UwB, Białystok 2023, s. 124.
- 43 J. Maroszek, J. Szydłowski, *Dokumentacja ewidencyjna...*, s. 4.
- 44 J. Danieluk, *Majątki...*, s. 190.
- 45 P. Dikov, *Spisok zemlewladenij v Grodnenskoj gubernii* [Wykaz posiadłości ziemskich w guberni grodzieńskiej], Grodno 1890, s. 49.
- 46 J. Danieluk, *Majątki...*, s. 191.
- 47 Tamże, s. 190.
- 48 J. Maroszek, J. Szydłowski, *Dokumentacja ewidencyjna...*, s. 4, maszynopis w WUOZ w Białymstoku.
- 49 J. Rólkowski, *Trzydzieści lat pasterzowania w parafii sztabińskiej*, Warszawa 1933, s. 51–52.
- 50 *Księga spisu parafialnego, kościół suchowski, dekanat dąbrowski, archidiecezja wileńska rok 1926*, oprac. T. Ciszkowski, G. Ryżewski, Twardy Róg 2024, s. 307.
- 51 J. Maroszek, J. Szydłowski, *Dokumentacja ewidencyjna...*, s. 7–8.

FROM THE GROBICKI FAMILY TO THE SZMIGIEL FAMILY. THE MANOR COMPLEX IN GRODZISK (NOW PODGRODZISK). ABOUT THE HISTORICAL VALUE OF THE BUILDING

The article presents the history and significance of the manor-and-garden complex in Grodzisk (today Podgrodzisk, Suchowola commune), which constitutes a valuable element of the region's historical heritage. The origins of the estate are linked to the Grobicki family, who settled there in the 17th century. A particularly important figure was Marek Franciszek Grobicki, the Grodno district guard, who initiated settlement and economic development, established the first markets in Olszanka, and contributed to the foundation of the town of Suchowola.

In the 18th century, during the administration of Antoni Tyzenhauz, Grodzisk became a key center of the Grodno economy, with a developed manor-farm layout and a leisure garden. After the Third Partition, the estate passed into the hands of the Prussian Baehr family, who introduced new economic and architectural solutions, including the construction of a brick manor house and the expansion of farm infrastructure. In the second half of the 19th century, the Russian Dejsza family gave the estate a more representative character by surrounding it with a stone wall and creating new gardens.

The 20th century brought destruction caused by wars, land parceling, and the 1954 fire that consumed the brick manor. Nevertheless, the spatial layout and remnants of former buildings have survived to this day, bearing witness to the site's centuries-long continuity. The history of Grodzisk reflects the encounter of Polish, Prussian, and Russian traditions, which gives the estate a distinctive cultural and identity value.